

דף שבועי

פרשת לך-לך, תשפ"ה, מספר 1592

"קום התהלך בארץ": הליכה, מעמד וקניית זכויות

יסכה זימרון

שלפיה לא מתקיימים קשרים ישירים בין אדם ובין רכוש, אלא מארג הקשרים החברתיים של אדם מכתוב את זכויותיו וחובותיו ביחס לרכוש.

לעיתים, כמו בסיפור של יעקב העוקב את עשיו (בר' כז:לו), ישנה הורשה של מעמד פנים-משפחתי – במקרה זה מעמד הבכורה. התוצאות של הורשה זאת הן קבלת הזכויות והחובות הנגזרות ממעמד משפחתי זה. לעיתים, כמו בסיפור אחאב היורד אל כרם נבות (מל"א כא:טז), מדובר על הורשה של מעמד מסוים בתוך המרקם החברתי, שתוצאתה היא קבלת זכויות על הרכוש השייך למעמד זה.

לאור תפיסה זו, ההליכה של אברם בארץ משקפת את מעמדו החברתי החדש שנגזרתו היא בעלות חוקית על האדמה הזאת. תפיסה זו מתבטאת גם בפסוקים הקרובים אל בראשית יג:ז, דוגמת דברים יא:כד: "כל המקום אשר תדרוך פה רגלכם בו לכם יהיה" (ראו גם דב' יא:כה; יה' א:ג). ביטוי אחר של אותה תפיסה מופיע בדברים ב:ה: "אל תתגורו בם כי לא אתן לכם מארצם עד מדרוך פה רגל פה ירשה לעשו נתתי את הר שְׁעִיר".

כפי שניכר מהדוגמאות הקצרות שהזכרתי, סמליות זאת של פעולת ההליכה מתבטאת לא רק בהופעה של השורש הל"כ, אלא אף באמצעות שורשים ומונחים נוספים הנכללים בשדה הסמנטי של ההליכה, דוגמת רגל, נעל, פעולת הדריכה ועוד. אבקש עתה להדגים באמצעות דיון קצר בשתי סוגיות מקראיות מייצגות, כיצד ההבנה של תפיסה זו עשויה לשפוך אור על מקראות נוספים.

ברות ד:ז-י מתואר השלב האחרון במשא ומתן שהתרחש סביב נשיאת רות לאישה וגאולת השדה של משפחת אלימלך:

וְזאת לְפָנַי בְּיִשְׂרָאֵל עַל הַגְּאֹלָה וְעַל הַתְּמוּרָה לְקַיֵּם כֹּל דְּבַר שְׁלֹף אִישׁ נָעְלוּ וַנִּתֵּן לְרַעְיָהּ וְזאת הַתְּעוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל. וַיֹּאמֶר הַגָּאֵל לְבַעַז קְנֵה לְךָ וְיִשְׁלַף נָעְלוּ. וַיֹּאמֶר בַּעַז לְזַקְנִים וְכָל הָעָם עֲדִים אַתֶּם הַיּוֹם כִּי קָנִיתִי אֶת כָּל אֲשֶׁר לְאֵלִימֶלֶךְ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לְכַלְיוֹן וּמַחְלוֹן מִיַּד נְעָמִי. וְגַם אֶת רוּת הַמֵּאֲבִיָּה אֲשֶׁת מַחְלוֹן קָנִיתִי לִי לְאִשָּׁה לְהַקְיִם

בבראשית יג:ז אברם מצטווה: "קום התהלך בארץ לארצה ולרחבה". הציווי בפסוק זה מרמז על החשיבות של ההליכה במכלול פרקים אלה, כפי שמשתקף גם מההופעה החוזרת של השורש הל"כ החל מראשית פרק י"ב: "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך" (א); "וילך אברם... וילך אתו לוט" (ד); "ויצאו ללכת ארצה כנען" (ה); "וילך למסעיו" (יג:ג) ועוד. הכתוב ביג:ז מסתיים בציון הסיבה המעגנת את ציווי ההתהלכות: "כי לך אֶתְנָנָה".

מה הטעם בציווי זה על ההתהלכות בארץ? כיצד הוא קשור לנתינת הארץ המזוכרת בסופו? פעולת ההליכה מבטאת את הזכויות החוקיות של ההולך ביחס לפיסת האדמה שבה הוא מתהלך. יסודה של פעולה זאת בתפיסה רחבה ומורכבת יותר; מאיר מלול מציג את התפיסה לפיה הליכה או דריכה מבטאות הורשה של מעמד חברתי.² באופן ציורי ניתן להציג זאת כדריכה בתוך טביעת הרגל של אדם אחר או "כניסה לנעליו", שמשמלת את החלפת הזהות של בעל המעמד. תוצאת ההורשה של המעמד היא העברת הזכויות של בעל המעמד הקודם אל בעל המעמד הנוכחי. כחלק מההסבר, מלול מזכיר כדוגמה פרקטיקה שנהגה בנוזי:

כאשר אב מאמץ רצה להעביר לבנו המאומץ פיסת רכוש מסוימת... הוא נהג לקחת אותו אל נקודה מסוימת ברכוש הנידון, להניח את רגלו הוא, להרימה ולהניח את רגלו של היורש בטביעת רגלו הוא. באופן זה בא לידי ביטוי הרעיון שהבן המאומץ לקח את מקומו של האב המאמץ ביחס לאותה פיסת רכוש: הוא הורישו ובא במקומו.³

אם כך, האדם ההולך מקבל ראשית מעמד חדש, וכתוצאה מכך הוא זכאי לקבל את כלל הזכויות שנגזרות ממעמד זה. יסודו של הסבר זה נעוץ בהבנה

* ד"ר יסכה זימרון, מרצה בכירה במחלקה לתנ"ך ע"ש זלמן שמיר באוניברסיטת בראילן.
1 השוו: ' גרוסמן, אברהם: סיפורו של מסע, תל-אביב 2014, עמ' 38-39, 49, 70-71.
2 מ' מלול, חברה משפט ומנהג בישראל בתקופת המקרא ובתרבויות המזרח הקדום, רמת-גן 2006, עמ' 138-143.
3 שם, עמ' 138.

הפסוק, המצרף אל הציווי את הסיבה, מחזק הבנה זאת. קדושת המקום מלמדת שעל אף שנעשו כמה צעדים של התקרבות בין משה ובין הא-ל, עדיין קיים פער ביניהם ומשה עודנו בן אנוש שקרבתו לא-ל אינה פעולה רגילה ובלתי מוגבלת. משום כך משה נדרש להיעצר ולא להתקרב יותר.⁸ אלא שלאור התפיסה שהצגתי קודם לכן, יש לחליצת הנעל מובן נוסף וסמלי. פעולת החליצה – הנתפסת כהפוכה לפעולת ההליכה – מבטאת את העובדה שהאדמה אינה שייכת למשה אלא היא שייכת לא-ל, כנגזרת של מעמדו הנבדל. בכך מודגשים יחסי הסמכות והריחוק השוררים בין הא-ל המתגלה ומצווה ובין משה, שימונה להיות שליחו אל העם.⁹ חליצת הנעל במקרה זה מסמלת, אם כן, את ההפרדה הברורה שבין הא-ל ובין האדם, ומשמרת אותה.

אם אשוב אל ההליכה שבה אברם מצווה (בר' יג:יז), הרי שהיא מבטאת את ההגדרה החברתית החדשה שאברם מקבל כאשר הוא עוזב את ארץ מולדתו, נפרד מלוט אחיינו וקובע את מגוריו בארץ כנען. המעמד החברתי החדש שלו כרוך בהליכה בדרך חדשה ומגולם באופן ישיר בזכויות שלו על הקרקע. הגם שהארץ מוצגת כמי שניתנת לאברם בהבטחה אלוהית (בסיום פס' יז), הרי שההחזקה החוקית בה דורשת את ההתהלכות המקדימה של אברם, והיא שמקנה את ההסכמה החברתית לשינוי. היחס בין הפעולה האלוהית ובין הפעולה האנושית מלמד שפעולה אלוהית אינה מייטרת את המאמץ האנושי. מאמץ זה מעוגן בתפיסות מקובלות המתועדות במקרא ומחוצה לו, ומשקף את חשיבותו.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

8 ג' סברן, **ויפגע במקום: הסיפור התיאופני במקרא**, בני-ברק 2010, עמ' 116.
 9 ראו: W. Kornfeld, "qdš", *TDOT*, XII, Grand Rapids 2003, pp. 521-545, here p. 529; W.H.C. Propp, *Exodus* (AB), I, New York 1999, p. 200; N.M. Sarna, *Exploring Exodus: The Origins of Biblical Israel*, New York 1996, pp. 39-40; V.P. Hamilton, *Exodus: An Exegetical Commentary*, Grand Rapids 2011, p. 49. עולה האפשרות לבאר את חליצת הנעל כאן דווקא כביטוי של קרבה.

שם המת על נחלתו ולא יפרת שם המת מעם אָחיו ומשער מקומו עֲדִים אֲתֶם הַיּוֹם.
 הנעל מסמלת בפסוקים אלה את הבעלים, ושליפתה והעברתה מיד ליד מבטאות את שינוי זהותו של בעל הזכויות על האישה ועל האדמה (שגאולותיהן מוצגות באופן ייחודי בפסוקים אלה ככרוכות זו בזו). כך מנסח זאת יאיר זקוביץ: "בעל הזכויות הוא בעל הנעל, ומסירת הנעל מסמלת העברת הזכויות".⁴ התפיסה הרואה בשימוש בשדה הסמנטי של ההליכה ביטוי להעברת מעמד חברתי וזכויות הנגזרות ממנו, מקנה משמעות להעברת הנעל בפסוק ח.

המעשה שנעשה מול רות כרוך בסוגיית הייבום. אומנם, הייבום במגילת רות שונה במספר פרטים מחוק הייבום המוזכר בדברים כ"ה או מהגילום הסיפורי הנוסף שלו בבראשית ל"ח, אך סוגיה זאת מרחפת מעל עלילת המגילה ומקנה לשליפת הנעל מובן נוסף. הנעל מוזכרת בחוק הייבום שבספר דברים ביחס לפעולת החליצה. כאשר היבם אינו מעוניין לקחת את אשת אחיו ולהעמיד לו המשך, נעלו נחלצת: וְנָגְשָׁה יְבָמְתוֹ אֶלְיוֹ לְעֵינֵי הַזְּקֵנִים וְחָלְצָה נָעְלוֹ מֵעַל רִגְלוֹ וַיִּרְקֶה בְּפָנָיו וְעָנְתָה וְאָמְרָה כִּכֶּה יַעֲשֶׂה לְאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יְבָנָה אֶת בֵּית אָחִיו. וְנִקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית חֵלוֹץ הַנָּעַל (דב' כה: ט-י).

אין מדובר רק בפעולה של ביזוי שנועדה להבהיר עד כמה חשובה הערבות ההדדית בתוך מערכת היחסים שבין אחים, ולעודד אח לסייע לאחיו אף לאחר מותו. מדובר באקט בעל משמעות סמלית והשלכה מעשית: בחליצת הנעל אנו אמורים להבין, שהיבם ויתר לחלוטין על זכותו לתפוס את מקומו של אחיו ולקחת את מיצבור,⁵ כשהנעל מסמלת אפוא את הרגל שהיבם היה אמור לנטוע במקום שהתפנה על ידי מותו של האח וכך לבוא במקומו.⁶

אם כן, שליפת הנעל או חליצתה מסמלת את השינוי בזהות הבעלים החוקי, ואף משקפת את החובה המוסרית המוטלת על היבם לקחת את מקומו של אחיו ואת האפשרות להשתחרר מחובה זאת.

ביטוי מעניין נוסף לתופעה זאת מופיע במסגרת מעמד הסנה בספר שמות. מעמד זה מקדים את המינוי של משה למושיע של ישראל המצויים במצב של מצוקה גדולה במצרים. לאחר התרחשותן של מספר פעולות הדדיות המעידות על התקרבות של משה אל הא-ל הנראה אליו – ההתגלות בסנה, הראייה ההדדית והשיחה – משה מצווה: "שֶׁל נְעַלְיָךְ מֵעַל רִגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲתָה עוֹמֵד עָלָיו אֲדַמֶּת קֶדֶשׁ הוּא" (שם' ג:ה). הציווי לחלוץ את הנעל מעיד בראש ובראשונה על קדושת המקום שבו מתגלה הא-ל אל משה. מאפייני האדמה אף מעידים על מאפייניו של הא-ל; האדמה הקדושה מעידה על קדושת הא-ל.⁷ גם מבנה

4 י' זקוביץ, **רות (מקרא לישראל)**, תל-אביב וירושלים 1990, עמ' 22–23. ראו שם דיון תמציתי על תפוצת המנהג ואמינות העדות המוזכרת בפסוק.
 5 על המונח 'מיצב' ומשמעותו ראו מלול, שם, עמ' 136.
 6 מ' מלול, שם, עמ' 143.
 7 ראו: ד"ר, רום-שילוני, **אלהים בעידן של חורבן וגלויות: תאולוגיה תנ"כית**, ירושלים 2009, עמ' 135.